

Fotók: Méliusz Juhász Péter Könyvtár

Az egész könyvökoszisztémában kell gondolkodnunk

A hazai könyvtári rendszer egyik leginnovatívabb műhelye ma Debrecenben működik. A Méliusz Juhász Péter Könyvtár nemcsak szolgáltatásaiban, hanem szemléletében is az úttörő könyvtárak körébe tartozik. A könyvtár jelentős fejlesztés előtt áll, amely uniós források bevonásával valósul meg. A projekt keretében Debrecen ellátatlan részeiben automatizált, beléphető robotkönyvtárakat helyeznek el, amelyek révén a könyvtári szolgáltatások fizikailag is közelebb kerülnek a lakossághoz. A kezdeményezés szorosan illeszkedik a „15 perces város" koncepciójához, amelynek célja, hogy az alapvető közszolgáltatások rövid időn belül, helyben elérhetők legyenek. Interjúnkban az intézményt 2013 óta vezető **Kovács Béla Lóránt**tal beszélgetünk, akinek munkásságában egyszerre van jelen az irodalomtudományi háttér, a könyvtárszakmai rendszerszemlélet és a technológiai innováció iránti nyitottság.

Lassan másfél évtizede vezeti a Méliuszt. Melyek voltak a legfontosabb fordulópontok az elmúlt években?

2013-ban akadémiai környezetből érkeztem, akkor történt meg a városi és a megyei könyvtári rendszer összevonása. A kinevezésem utáni első feladatom az volt, hogy végrehajtsam az integrációt. Ez közel négy évig tartott, leginkább azért, mert párhuzamos rendszerek működtek. Humánus módon kellett kialakítani egy működő szisztémát, úgy érzem, ez sikerült. Ezzel párhuzamosan volt egy másik nagyobb feladat is, hiszen 2013 és 2015 között felszámoltuk a könyvtári fehér foltokat a megyében. Jelenleg nincs ellátatlan terület Hajdú-Bihar megyében. Abban az időben úgy éreztük, hogy Debrecen viszonylag méltatlan helyet foglal el a könyvtári rendszerben, és újra kellett gondolni, hová is tartunk. Később létrehoztuk a Könyvtár és Információtudományi Társaságot (KITÁR), hogy közösen keressünk innovatív megoldásokat a könyvtárak előtt álló kihívásokra. Akkor ismertük fel, hogy a könyvtárak problémája a szakemberhiány. A béremelés fontos a szakemberek megtartásához és a pálya vonzerejéhez, de önmagában nem oldja meg az utánpótlás problémáját: arra kell felkészülnünk, hogy kevesebb könyvtári szakember érkezik, mint ahányan kilépnek a rendszerből.

A feladat pedig nem kevesebb, hanem több lesz, mert a szolgáltatások körét is folyamatosan bővíteni, korszerűsíteni kell. Erre pedig egyetlen megoldás van: a magas fokú gépesítés és az innováció. A könyvtári rendszerünket érő első igazi válság a koronavírus-járvány volt. Hogy mennyire stressztűrő a rendszer, az akkor derült ki, amikor a koronavírus-járvány alatt Magyarországon elsőként vezettük be a könyvtári bokszokat. A prototípussal kísérleteztünk: amikor minden bezárt, kivéve mi. Az első bokszoknak, amelyeket kihelyeztünk, még ezernyi hibájuk volt. Sokan használták őket, előfordult, hogy bedugultak, aztán rendeltünk még kettőt. Rögtön látszott, hogy ez működőképes dolog, és meghálálta magát az RFID, illetve az önkölcsönző rendszerek fejlesztése. Egyre kevesebb emberrel egyre hatékonyabban tudtunk működni. Ekkor alakítottuk át az addigi fiókkönyvtári hálózatot úgy, hogy a személyi állományt elkezdtük mozgatni: nem minden könyvtárban volt dedikált könyvtáros, hanem a könyvtárosok a hálózatban mozogtak. Ez méréthatékonysági és működésbeli megtérülést hozott: mintegy 40 százalékkal több nyitvatartási időt tudtunk ugyanannyi emberrel biztosítani. Ez megint csak hatékonyságnövekedést jelentett, és a gépesítéssel, valamint a munkaszervezéssel függött össze. Mindeközben egyre több olvasónk lett, bővült a szolgáltatások köre, és a kölcsönzött dokumentumok száma is növekedett.

A következő nagy próbatétel az energiaválság volt, amely sokkal nagyobb változást hozott az olvasók összetételében, mint a korábbi időszak. A fiókkönyvtárak bezárása és az automatizálás lehetővé tette, hogy érdekes módon több ember vegyen minket igénybe, de másképp. Intenzívebbé vált a könyvtárhasználat, és egyre többen a kisebb helyek helyett a nagyobbak felé fordultak. A kisebb területeken inkább a bokszokat és az egyéb szolgáltatásokat vették igénybe, és innen jöttek aztán a későbbi ötletek.

Egy nagyszabású fejlesztés előtt áll az intézmény: hamarosan automatizált könyvkonténereket fognak telepíteni. Hogyan fog ez működni a gyakorlatban?

A könyvbokszok automaták, amelyeken keresztül dokumentumokat lehet átvenni és visszaadni. A most tervezett robotkönyvtárak viszont beléphető, konténerben kialakított kis könyvtárak lesznek. Olyan helyszínek, ahová ha belépünk, egy igazi könyvtárat találunk. Le lehet ülni, asztalt lehet foglalni egy-két órára, hogy ott magánórát vagy épp rendezvényt lehessen tartani. Természetesen nemcsak dokumentumok lesznek bennük, hanem közösségi térként is működnek, és önkiszolgáló kölcsönzésre is lehetőség lesz. Lesz bennük RFID-rendszer, illetve kamerák, amelyek védik az ott lévő eszközöket. A konténereket olyan városrészekben helyezzük el, ahol nem lehetne gazdaságosan könyvtárépületeket működtetni. Tehát nem az történik, hogy ezekkel az eszközökkel kiváltjuk a könyvtárosokat, hanem ellátatlan területekre visszük ki a konténereket. Ez 0–24 órás könyvtári szolgáltatás lesz. Előre le lehet foglalni a helyszíneket, ahol egyébként automatikus beléptetőrendszer is működik majd, és könyvtári kártyával lehet használni őket. A helyszínek pedig döntően sokak által használt helyeken, játszóterek közelében lesznek. Azok a speciális csoportok, amelyeknek ezt létrehoztuk, az anyukák és a gyerekek, illetve a nyugdíjasok. Azért jó ez, mert nem kell messzire menniük a szolgáltatásért: az nem távoli városrészekben lesz elérhető, hanem például a helyi játszótér mellett. Olyan szolgáltatásokat is kiviszünk, amelyek korábban ott nem voltak. Tehát miközben bővül a szolgáltatási portfólió, a megvalósítás kevesebb erőforrás-ráfordítást igényel.

A szolgáltatás kifejlesztésénél volt valamilyen nemzetközi példa, amelyet követtek, vagy saját ötlet volt?

Debrecen németországi testvérvárosában, Paderbornban is van olyan könyvtár, amely 0–24 órában nyitva van, és teljesen automatikusan működik, de ez a város egyik legrégebbi épületében található. Az önkölcsönző automatákból jött az ötlet, és arra gondoltunk, hogy ezt lehetne kicsit nagyobban is csinálni. Azt láttuk, hogy az automatizáció irányába muszáj elmennünk mindenhol, mert egyre kevesebb emberünk van. A jobb bérek mellé olyan munkaszervezés és technológia kell, amellyel a csökkenő szakemberlétszám mellett is bővíthetjük a szolgáltatásokat. Abban gondolkodunk, hogyan lehet hatékony megoldásokat kínálni a meglévő kihívásokra, elsősorban technológiai megoldásokkal. A cél az, hogy a könyvtárosok jobb fizetés mellett, kevesebb rutinfeladattal, több időt fordíthassanak az olvasókra és a szakmai munkára. Erre készülünk fel. Arra, hogy egyre kevesebb ember lesz, és ez vidéken még hangsúlyosabb problémát fog jelenteni, különösen a kis falvakban. Vagyis ez a megoldás nem csupán a városi, ellátatlan területek számára kínál megoldást, hanem olyan pilotprojekt is, amely akár a vidéki ellátatlan településeken is alkalmazható.

Tehát a know-how-t átadnák más, hasonló adottságú településeknek is, hogy ők is fel tudják használni. Mikor tervezik ennek az elindítását?

Azt szeretnénk, ha 2027 második negyedévében már hat városrészben működnének. A folyamat a közbeszerzésektől is függ. Egy európai uniós pályázatból finanszírozzuk, és európai szintű, nyílt közbeszerzés előzi meg, ami némileg lassítja a folyamatot. Ahogy ezen túl vagyunk, nagyjából akkorra működőképesek lehetnek, és elindulhat a robotkönyvtári szolgáltatás. Ha mindez megvan a következő év első felében, utána minden negyedévben épül majd rá egy szolgáltatás.

Mindez miként kapcsolódik a „15 perces város” koncepciójához? Talán arról is volt szó, hogy ezek forgalmas csomópontokba kerülnek.

Nem csomópontokhoz rakjuk, hanem olyan városrészekben helyezzük el őket, amelyek távol esnek a központtól, és ahol nincs ellátás, viszont általában vannak játszóterek és olyan helyek, ahol az emberek találkoznak. Debrecen elég nagy területen fekszik, tehát a belvárostól viszonylag távol is vannak ilyen helyszínek. Az a cél, hogy ne kelljen 15 percnél messzebbre menniük a kismamáknak a gyerekekkel vagy épp az időseknek. A játszóterek nincsenek messze attól a bolttól, ahol bevásárolnak, és nincsenek távol a buszmegállótól sem, ahonnan a buszok indulnak. Arra számítunk egyébként, hogy valójában több olvasó is lesz, és több dokumentumot is fognak kölcsönözni, mert ezek az emberek nem szállnak fel a buszra azért, hogy elérjék a szolgáltatásainkat.

Jelenleg kulturális intézményként tekintenek a könyvtárra, de a könyvtár része a teljes könyvökoszisztémának, tehát az egész könyviparnak

Ha a jövő könyvtárára gondol, milyen fizikai környezetet és milyen szolgáltatási modellt lát maga előtt?

A jövő könyvtára a szűkülő szakemberállomány mellett is több olvasót tudna kiszolgálni, és a könyvtárosoknak több idejük jutna az emberekre. Bár egyébként nem panaszkodhatunk, mert időnként harc van az ülőhelyekért, sőt, vannak olyan eseményeink is, amikor nem férünk be a könyvtárba, szerencsére.
A jövő könyvtárával kapcsolatban mi azt szeretnénk, ha alapvetően a könyvipar része lenne, ha egybe tudnánk nyitni a könyves szolgáltatások szinte mindegyikét. Képesek lennénk a legkisebb településekre is elvinni a könyvtárakon keresztül a könyvkölcsönzést és a könyvvásárlást is. Tehát a könyvipar egyetlen tér lenne, ahol személyre szabott ajánlások jönnének létre a digitális térben. A könyvtári adatok szolgálnák az egész könyvipar előrejelzéseit: meg lehetne jósolni, milyen könyveket mikor kell kiadni, hogyan érdemes ezeket raktározni, és hogyan lehet értékesíteni őket.

Az új könyveket lehetne reklámozni a könyvtáron keresztül is, személyre szabottan. Tudod, hogy neked ez a könyv az, ami tetszeni fog, és ha akarod, kikölcsönzöd, ha akarod, megvásárolod, és ez a kettő nem jelent különbséget. Tulajdonképpen egyetlen nagy tér lenne, és nem látnád a különbséget a könyvtárak és a könyvesboltok között. A könyvtári jegyeddel tudnál a könyvesboltban is kölcsönözni, és fordítva. Tulajdonképpen beülnél bármelyikbe, és némi túlzással a nappalidként tekintenél rá. A könyvtár alkalmazkodna hozzád, tudná, mire van szükséged, és megrendelné azt. Nagyjából azt is tudná, mikor van rá szükséged, és oda is adná neked. Megmaradna a fizikai térben, de valahogy úgy, hogy az egész jobban köréd szerveződne. Mondjuk úgy, mintha a Netflix lenne a valódi térben, csak más tartalommal. Szóval én így látnám: nem is annyira kulturális térként, inkább könyves térként gondolok rá. Jelenleg kulturális intézményként tekintenek a könyvtárra, de a könyvtár része a teljes könyvökoszisztémának, tehát az egész könyviparnak, és ebben hatalmas lehetőségek vannak, amelyeket a könyvtárak nem aknáznak ki. Ha a jövőben ezeket kihasználnák, ettől nem lennének kevésbé könyvtárak: nem lennének kevésbé otthonosak, egyszerűen csak több helyen lennének jelen, és többféle szolgáltatást tudnának adni az embereknek. Olyanokat is, amelyek ma szentségtörésnek számítanak, mert üzleti szolgáltatásként gondolunk rájuk. Eközben a könyvtár közszolgálati küldetése, az ingyenes alapszolgáltatásokhoz való hozzáférés és a szakmai függetlenség alapérték maradna.

Én is érzem, hogy a könyvkiadók és a könyvesboltok nagyon elkülönülnek a könyvtáraktól. Talán el is akarnak különülni, mert kicsit féltik a pozíciójukat is.

Ugyanaz, mint a gépkocsiárusítás. Az új autót áruló kereskedő szenteltvizet dobál, mert valaki megjavíttatja a régi autóját, és nem vesz újat; az autószerelő meg szenteltvizet dobál, mert valaki ahelyett, hogy megszereltetné, vesz egy újat. Tegyük össze a kettőt: vegyél egy újat, szereltess nálam! A szolgáltatások ettől nagyobb biztonságot nyújtanak: mindenki jól jár. Az egész ipar jól jár.
Azt kellene észrevenni, hogy a könyvtárak a kulturális intézmények körében csupán egynek minősülnek, viszont a könyviparban kitüntetett hellyé tudnának válni. Éppen ez az innováció: megérzed, hol kell innoválnod annak érdekében, hogy sok nyertes legyen. A KITÁR-ban is azt keressük, hogyan tudnak a könyvtárak aktívabban részt venni ebben az együttműködésben. Nem azt mondtam, hogy ne kapjon fizetést a könyvtáros, ne nyisson ki a könyvtár, nem kell könyvtáros, vagy nem kell beszélgetni az olvasókkal. Kell, csak nem ebben merül ki az egész. Ez az új irány, és ebbe az irányba szeretnénk lökdösni a rendszert. Nekem ez a vízióm, és egyébként Debrecen is ebbe az irányba halad akkor is, amikor kihelyezi ezeket a bokszokat, robotkönyvtárakat és kölcsönzőautomatákat.
Továbbá akkor is, amikor személyre szabott, MI-vel támogatott ajánlórendszereket hozunk létre a saját könyvtári rendszerünkben. Ezeket ugyanis azért hozzuk létre, hogy az adatok és az előrejelzések alapján a könyvipar számára is értékesek legyenek. A könyvterjesztők felé megnyitott adatbázisok terjesztői könyvadatokat és könyvtári katalógusadatokat tartalmaznak, nem az olvasók személyes adatait, és én nem is titkolom, hogy a hosszú távú terv az, hogy mindenki számára előnyös, win-win helyzetet alakítsunk ki a könyvesboltokkal, a kiadókkal és a nyomdákkal, és az egész iparágnak adjunk egy új lendületet. Gondoljuk újra az alapoktól ezt az egészet! Én ebbe az irányba lépegetek.

Szüts Etele